

Відгук

офіційного опонента, кандидата історичних наук,
доцента кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
Лехнюка Романа Олеговича
про дисертацію Греська Андрія Михайловича на тему:
«Греко-католицьке духовенство Галицької митрополії
в період Першої світової війни (1914–1918 рр.)»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 Історія та археологія
в галузі знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми. Обрана здобувачем тема актуальна одразу в двох аспектах. У вужчому контексті, історія Греко-католицької церкви в роки Великої війни залишається однією з менш вивчених сторінок існування цієї інституції у порівнянні з попередніми та наступними періодами. З огляду на загалом важливу роль ГКЦ для української історії в її не лише релігійному, але й суспільно-політичному, культурному та соціальному вимірі, заповнення такої «білої плями» безумовно є справою на часі.

У ширшому ж контексті сама Велика війна 1914–1918 років залишається в українській історичній науці періодом до певної міри призабутих, особливо при порівнянні з величезною історіографічною базою студій, присвячених різним елементам Української революції 1917–1921 років. Тому поява будь-яких нових ґрунтовних досліджень про український вимір цього доленосного конфлікту варто тільки привітати. Властиво, аналізована у цьому відгуку праця Андрія Греська і є прикладом такого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах загальнонаукових тем кафедри історії України і методики викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, методика викладання історії» (номер державної реєстрації 0122U000223) і «Реабілітована пам'ять: сторінки історії УГКЦ в особах (0123U103003).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх наукова достовірність. Дисертаційна робота Андрія Греська є самостійний і ґрунтовним дослідженням окресленої теми. Автор у вступі визначив шість дослідницьких завдань, об'єднаних спільною метою – створити наскільки це можливо об'єктивну оцінку місця і ролі греко-католицького духовенства в суспільно-політичному та громадському житті Галичини та Буковини окресленого в темі періоду. Ці завдання охоплюють головні аспекти досліджуваної проблематики.

Можна погодитись із автором, що це дослідження є першою – і досить вдалою – спробою комплексної характеристики Галицької митрополії ГКЦ у період Великої війни. Здобувач ретельно дослідив становище Галицької митрополії напередодні війни, політику щодо неї у військовий час влади монархій Габсбургів і Романових, діяльність як вищої ієрархії ГКЦ, так і усього кліру в обставинах воєнного лихоліття.

Завдяки ретельному опрацюванню великого масиву джерельного й історіографічного матеріалу дисертант зумів сформулювати науково достовірні, логічні, вичерпні й добре структуровані висновки.

Дисертація пройшла належну наукову апробацію. Її основні та окремі положення викладено в 16 наукових публікаціях, серед них 5 – у фахових виданнях.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Структура роботи має проблемний характер, і такий підхід автора є слушним з огляду на обрану тематику, адже дозволяє максимально ґрунтовно розкрити різні аспекти функціонування Галицької митрополії упродовж фіксованого часового проміжку. Дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (1120 позицій), додатків.

У вступній частині дисертації Андрій Гресько обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, завдання роботи, методологічні аспекти, сформульовано хронологічні межі та територіальні рамки, розкрито наукову новизну та форми апробації дослідження.

У першому розділі «**Джерелознавчий, історіографічний та методологічний аспект проблеми**» автор провів аналіз стану наукової розробки теми, джерельної бази, використаної при написанні роботи та обґрунтував теоретико-методологічні принципи наукового пошуку. Щодо методології дослідження, то обраний інструментарій (загальнонаукові методи класифікації, абстрагування і узагальнення, аналізу та синтезу, індукції, дедукції, системний; спеціальні: проблемно-хронологічний, статистичний, евристичний, порівняльно-історичний, діахронний, просопографічний та ін.) є доречним і добре обґрунтованим.

Історіографію обраної теми автор аналізує, розділивши її на п'ять груп: 1) праці дослідників періоду самої Великої війни; 2) доробок науковців міжвоєнного періоду; 3) українська радянська історична думка; 4) праці дослідників з діаспори; 5) дослідження істориків доби незалежності України. Такий підхід є загалом логічним, проте з однією заувагою. Як мінімум частина текстів, віднесених автором до першої історіографічної групи (статті в часописі «Нива», «Талергофський Альманах» та ін.) є не історіографією, а джерелами. Часто – безпосередніми враженнями очевидців подій часів війни. Саме це пояснює відзначену Андрієм Греськом їх характерну рису – суб'єктивність, публіцистичність, подекуди апологетичність (с. 26).

Джерельна база дисертації не залишає сумніву в сумлінності й працьовитості дослідника. Вона складається як з неопублікованих, так і опублікованих матеріалів центральних, державних та обласних архівів України, зокрема Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Перемишля Архіву ЗУНР у Римі. Як позитив джерельної бази варто відзначити й використання доступних авторові документів російських цивільних і військових органів влади.

Другий розділ «**Політика австро-угорського та російського урядів щодо греко-католицького духовництва в період Першої світової війни**» складається з трьох підпунктів. Пункт 2.1. присвячено розгляду ситуації греко-католицького духовництва напередодні війни. Автор короткими нарисами змалював як загальну структуру Галицької митрополії та ключові чисельні характеристики, так і трьох ієрархів і їх діяльність на початку ХХ століття – митрополита Андрея Шептицького та єпископів перемишльського Костянтина Чеховича і станиславівського Григорія Хомишина. Загалом дисертант добре справився із цією задачею, хоча не без певних фактографічних огріхів. Так, на с. 68 автор твердить, що Андрей Шептицький підтримував консервативну Християнсько-суспільну (соціальну) партію на чолі з Олександром Барвінським. Хоча особисті відносини

митрополита з цим політиком були приязними, проте Андрей Шептицький зробив політичну ставку на порозуміння із найбільшою українською партією – УНДП, а не на маловпливову ХСП. А тому і жодних кроків задля політичної підтримки цієї партії.

У пункті 2.2. «Політика австро-угорської влади щодо кліру Галицької митрополії ГКЦ упродовж 1914–1918 рр.» автор детально розглядає один із найсуперечливіших аспектів досвіду Великої війни для галицьких українців – репресивну політику австрійської влади проти українського населення, в тому числі й греко-католицьких священників. Єдиною увагою до добре виконаної частини дисертації є фрагмент проміжних висновків, де дисертант спочатку стверджує, що духовенство Галицької митрополії ГКЦ стало певною опорою австрійської влади у її політиці щодо українців. І одразу ж – що політика держави щодо українського населення підірвала прихильність кліру до Відня. Таке поєднання, принаймні у такому формулюванні, видається взаємосуперечливим.

Пункт 2.3. «Священнослужителі Галицької митрополії ГКЦ в умовах окупаційної політики Російської імперії впродовж Першої світової війни» слугує аналізу політики імперії Романових на тих теренах Галичини і Буковини, які у 1914–1918 роках були під її окупацією. Андрій Гресько якісно простежив як ключові заходи окупанта – депортації вглиб Росії митрополита Шептицького, його подальше утримання й перипетії обміну й повернення в Галичину, депортації інших священників, насадження православ'я. Варто відзначити акцент автора на еволюції російської політики – від більш жорсткої у період осені 1914 – літа 1915 до поміркованішої після повторної окупації частини Галичини і Буковини у часі Брусиловського прориву 1916 року. Дещо більше уваги в цій частині роботи можна було приділити конверсіям деяких греко-католицьких парохів на православ'я. Матеріали, що зберігаються в ЦДІАЛ України у фонді 201 зберігається чимало справ церковних процесів над такими парохами, які виявляють широку палітру мотивацій і обставин таких переходів – від вимушених кроків під тиском російської окупаційної адміністрації до прикладів власної ініціативи.

У третьому розділі «Вище духовенство ГКЦ у час Великої війни» проаналізувати цілісно, адже усі три підпункти мають певні спільні риси. Усі три єпархії Галицької митрополії за час війни на певний час залишались без своїх ієрархів: митрополита Андрея російська окупаційна адміністрація на 2,5 роки вивезла до Росії, єпископ Григорій Хомишин двічі змушений був покинути Станиславів через наступи російської армії в 1914 і 1916 роках, а перемишльський владика Костянтин Чехович помер у квітні 1915 невдовзі після падіння фортеці Перемишль. Тож вимушено управління єпархіями переймали інші представники єпархіальних ієрархій. Андрій Гресько добре показує у тексті свого дослідження усі перипетії вищої ієрархії трьох єпархій за час воєнного лихоліття.

Четвертий розділ «Релігійна та громадсько-культурна діяльність, приватне життя священників ГКЦ 1914–1918 рр.» є найбільшим у роботі і складається з п'яти компонентів. Пункт 4.1. присвячено втратам греко-католицького кліру за час війни і єдиним неоднозначним моментом в ньому є твердження автора, що репресії австрійської влади проти греко-католицького духовенства можна оцінити як злочин проти людяності. Таке категоричне твердження однозначно потребує куди детальнішого обґрунтування, в тому числі юридичного й з посиланнями на інші випадки.

Наступні пункти, де автором розглянуто й проаналізовано діяльність богословських та освітніх закладів ГКЦ, чернечі згромадження та капеланство, участь кліру у громадських і політичних організаціях та повсякденне життя, не викликають суттєвих зауваг і

демонструють ґрунтовне опрацювання джерельного матеріалу автором і вмiле його використання для формулювання ширших узагальнень.

Окремо хочеться відзначити укладені здобувачем додатки, які навіть взяті окремо від основного тексту можуть слугувати справжньої міні-енциклопедією життя Галицької митрополії в часі Великої війни. І водночас додатково демонструють ту ґрунтовність, яку проявив при роботі з джерелами Андрій Гресько.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації. Як зазначено вище, дисертаційна робота Андрія Греська виконана на високому науковому рівні. Втім, як і абсолютно будь-яке історичне дослідження, вона не позбавлена певних хиб, спірних моментів і потенціалу для покращення в подальших студіях автора.

При читанні дисертації складається враження, що автор використовує поняття «русофіли» та «москвофіли» як взаємозамінні й тотожні. Насправді ж між ними є суттєва різниця. Москвофілами варто вважати ту частину ширшого загалу русофілів, які напередодні війни ідентифікували себе вже не крізь призму історично-культурних зв'язків із вкрай аморфним для традиційних русофілів поняттям «руської/руської землі», а виразно як частину російського народу/нації. Натомість значна частина традиційних консервативних русофілів, зокрема серед греко-католицького духовенства, цієї еволюції станом на 1914 рік не пройшли.

Також впадає у вічі значна кількість огрехів з іменами деяких постатей. Так, імператор Австро-Угорщини Франц Йосиф I чомусь багато разів автором вказаний просто Францом. А в одному з випадків у одному й тому ж абзаці він названий спочатку Францом, а тоді вже Францом Йосифом. Проблемним є і папа Бенедикт XV, який то названий правильно, то Венедиктом, а в одному випадку ще й Венедиктом V, а не XV. Окрім цього, текст дисертації загалом містить помітну кількість одруківок. Це не впливає на його наукову вартість, проте виразко впадає у вічі при читанні тексту.

Серед фактографічних помилок варто згадати інформації про відвідини митрополитом Шептицьким весною 1917 року УНР, адже держава з такою назвою тоді просто не існувала.

Утім, усі перелічені вище зауваги містять точковий характер, а хиби не є системними і ґрунтовними. Тому вони аж ніяк не підважують високого рівня аналізованого дисертаційного дослідження.

Відповідність роботи встановленим вимогам. Дисертація Андрія Греська відповідає чинним вимогам, що висуваються до наукових досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки). Положення, винесені на захист, є науковими, обґрунтованими, містять наукову новизну та підтвердженні в процесі дослідження. Поставлені у вступі мету й завдання авторкою виконано в повному обсязі.

Загальний висновок. Дисертація Греська Андрія Михайловича «Греко-католицьке духовенство Галицької митрополії в період Першої світової війни (1914–1918 рр.)» подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія в галузі знань 03 Гуманітарні науки є самостійним, якісним і завершеним науковим дослідженням. Про це свідчить обсяг опрацьованих джерел та історіографічних праць, логічна структура роботи, її зміст і висновки. Результати студій відповідним чином відображені у наукових публікаціях авторки.

Дисертація відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення

разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), що висувуються до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, а Гресько Андрій Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія в галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук
доцент кафедри історії, музеєзнавства
та культурної спадщини
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман ЛЕХНЮК